

Олена Сирцова

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: ПОЕТИЧНА БІОГРАФІЯ ФІЛОСОФА В ДУХОВНИХ ПРОСТОРАХ УКРАЇНИ І ЄВРОПИ

Рецензія на книгу: Ушкалов, Л. (2017). *Ловитва невловного птаха: життя Григорія Сковороди*. К.: Дух і літера.

Поява нової книги визначного дослідника творчої спадщини Григорія Сковороди, автора низки монографій і статей про українського філософа та етапного для сучасних світових сквородинівських студій нового повного зібрання творів Сковороди (Харків, Торонто, 2011) Леоніда Ушкалова стала непересічною подією не лише для всіх, хто цікавиться Сковородою, а й для самого автора книги. Професор Ушкалов постає в ній і як філолог, літературознавець, і як історик філософії, добре відомий достеменною своїми коментарями, і водночас як поет і письменник, який дозволяє собі вийти за межі строгого академізму й дати поетичну волю своїй давній емоційній закоханості у творчість Сковороди, її барокову передісторію та сучасну мислителю розмаїту, ще вільну й освічену Україну.

Книга написана в жанрі філософсько-поетичного портрета на тлі України та Європи XVIII століття в симфонічному обрамленні відгомонів ідей Сковороди у філософії мови Олександра Потебні в XIX столітті (Prelude) та їх заперечення в трагічному українському футуризмі XX століття (Finale). Поетично-есеїстичний характер викладу зумовив відмову автора від традиційних для нього розлогих посилань. Цитати з творів Сковороди подаються в перекладі сучасною живою українською мовою з цікавими вкрапленнями соковитої слобідської говірки, а насичення розповіді про життя мислителя численними вказівками на архівні історичні документи та мемуари в авторській інтерпретації додає віддаленим декораціям XVIII століття в житті філософа емоційного смаку достовірності. Водночас впадає в око важлива деталь. Леонід Ушкалов відомий своєю концепцією барокового типу богомислення в українській культурі XVIII ст. і барокового стилю та контексту філософування Сковороди (в якій він перевершив навіть Дмитра Чижевського в обстоюванні українського виміру й барокових рис філософії нашого мислителя). У цій останній за часом своїй книзі про Сковороду він реалістично розгортає картину життя «українського самітника» в її стилістичному зіставленні з блискучою епохою Просвітництва, яка вирує довкола. Наприклад, автор нагадує «хоч би те, що за часів Катерини II в імперії з'явилося понад шість десятків різних видань творів Вольтера, а ще було перекладено й видано твори д'Аламбера,

---

© О. Сирцова, 2018

маркіза д'Аржана, Бюфона, Гельвеція Дідро, Кондильяка, Маблі, Мармонтеля, Мерсьє, Монтеск'є, Мопертью, Русо... Їх видавали тут значно більше, ніж у самій Франції. Принаймні студенти Харківського колегіуму вивчали французьку стилістику за творами Вольтера і Руссо...» (с. 311). Крім того, навіть образ Вольтера, яким він постає в «Оді Катерині Другій на новий 1774 рік», творі Михайла Ковалинського, учня Сквороди, «дивним чином нагадує мудрого самітника Сквороди» (с. 268). Зазначимо принагідно, що визначення Сквороди як «мудрого самітника» виглядає більш точним і доречним, ніж поширене називання його «мандрівником», адже усамітнення від галасливого світу було свідомим вибором філософа, тоді як мандри переїзди з одного дворянського маєтку шанувальників його мудрості до іншого були вимушеними саме через екзистенційну «невідсвітність» і самотність Сквороди.

Основним читанням філософа була, за його власним зізнанням, «наречена Біблія», отці церкви, античні, середньовічні, ренесансні автори, але й видання його сучасників були йому цілком доступними в тих численних приватних і монастирських бібліотеках, з якими він мав можливість познайомитися. Одним з наочних підтверджень цього є наведений Григорієм Савичем в листі до Михайла Ковалинського 1763 року латинський двовірш, який був використаний у французькому романі Алена Рене Лесажа «Історія Жюліа Блаза із Сантільяни»: «*Inveni portum, spes et fortuna valete: Sat me lussistis, luddite nunc alios*». Інший варіант цієї – вочевидь близької філософу – епіграми він подає в діалогах «Бєсѣда, нареченная Двое, о том, что блаженным быть легко» та «Разговор, называемый алфавит, или букварь мира»: «*Inveni portum Jesum. Caro, munde, valete. Sat me jactastis. Nunc mihi certa quies*» (варіація: *kepham* замість *Jesum*) Леонід Ушкалов аналізує всі латинські варіанти й вільний переклад Сквороди, зокрема з акцентом на Носівій Голубиці, і додає власні поетичні переклади сучасною українською мовою (с. 252 і 253).

З німецькою філософсько-богословською літературою епохи Скворода познайомився ще будучи учнем Симона Тодорського. Останній викладав у Києво-Могилянській академії греку, гебрійську та німецьку мови після навчання в університеті міста Гале в Німеччині, де він був безпосередньо залучений до кола тамтешніх пієтистів (опонентів філософії Християна Вольфа) і переклав з німецької твори їхніх основних представників: працю Йогана Арндта «Чотири книги про істинне християнство», його ж «Настанови до Священного Писання», а також твір А. Г. Франке «Вчення про основи християнського життя». Пізніше Скворода вивчав філософію в Георгія Коніського, викладача академії, знайомого, як пишуть дослідники його творчості, із працями Вольфа й Баумайстера ще до того, як підручник останнього став від 1752 року загальнообов'язковим в академії. Навчання Сквороди в книзі Леоніда Ушкалова присвячується цілий розділ, де автор доречно посилається на Дмитра Чижевського, згідно з яким Скворода у своїх поглядах «найбільше наблизився до “Правдивого християнства” Арндта» (с. 65).

Представляючи освіту й коло читання Григорія Сквороди в реальному європейському контексті епохи автор інтелектуальної біографії філософа водночас наголошує його стилістичну й духовно-логічну особливість порівняно з філософськими інтенціями сучасних йому мислителів. «На противагу просвітницькому гаслу: “Всі люди рівні” – Скворода стверджує: “Всі люди різні”. Оце і є та бездонна метафізична прірва, що пролягає між просвітницьким *ratio* й сквородинським *логосом*. Вона добре помітна навіть на рівні стилю» (с. 302). «Стиль Сквороди – це складна гармонія, покликана віддзеркалити незбагненну єдність речей, що панує у світі» (с. 303).

Серед надзвичайної кількості опрацьованого й по-новому прочитаного цікавого історичного та бібліографічного матеріалу, розгорнутого в тексті «Ловитви», хотілося би привернути увагу читача до свідчення на с. 186 про бібліотеку семінарії Троїце-Сергієвої лаври, а саме про те, що в її каталозі було 1655 книжок, серед яких видання творів Ксенофонта, Платона, Плінія, Тита Лівія, Овідія, святих отців... Це та інші менш конкретні свідчення про ті численні бібліотеки, якими міг користуватися Сковорода в Україні й за кордоном, дозволяють повністю відкинути гіпотезу (оперту на огляд Дмитром Чижевським обмеженої кількості тогочасних каталогів українських бібліотек), згідно з якою Сковорода, нібито, міг не читати Платона в оригіналі, а був знайомий з його ідеями й висловлюваннями за вторинними, опосередкованими джерелами, добірками, підручниками тощо.

Книга може бути цікавою всім, хто любить філософію, Україну і Григорія Сковороду як виразника її духовності. Вона заохочує фахівців до нових досліджень, може додати надії й самоповаги всім співвітчизникам і читачам великого філософа як чудовий емоційний дороговказ у деталях його біографії та діалогічного стилю мислення в контексті історії України та Європи XVIII ст.

Olena Sirtsova

Hryhorii Skovoroda: poetic biography of the philosopher in the spiritual spheres of Ukraine and Europe. Review of the book: Ushkalov, L. (2017). The catch of an unprotected bird: the life of Hryhorii Skovoroda. K. : Spirit and letter.

The review is devoted to the analysis of a new book by Leonid Ushkalov in which the life and work of Hryhorii Skovoroda are presented in the genre of a philosophical and poetic portrait on the background of Ukraine and Europe of the XVIII century.

Олена Сирцова

Григорій Сковорода: поетична біографія філософа в духовних просторах України і Європи. Рецензія на книгу: Ушкалов, Л. (2017). Ловитва невловного птаха: життя Григорія Сковороди. К.: Дух і літера.

Рецензія присвячена аналізу нової книги Леоніда Ушкалова, в якій життя і творчість Григорія Сковороди представлені в жанрі філософсько-поетичного портрета на тлі України та Європи XVIII століття.

Olena Sirtsova, PhD, senior researcher at Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv).

Олена Сирцова, к. філос. н., старший науковий співробітник Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України.

e-mail: elena.sirtsova@gmail.com